

Ст. 189. 14. Про державну податкову службу в Україні: Закон України від 04 грудня 1990 року // ВВР України. – 1991. – №6. – Ст. 38. 15. Іванцов В. О. Питання щодо виокремлення адміністративних правопорушень в галузі фінансів // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку. Зб. мат. Міжнародної науково-практичної конференції (17-18 травня 2008 року, м. Суми). Ч. I. – Суми, Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1», ТОВ 2008. – 396 с.

Надійшла до редколегії 08.08.08

О. О. Леонідова

ВИДИ ТА СКЛАД АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ

Проблеми побудови правової держави на даний момент є надзвичайно актуальними. Важливим засобом підтримання правопорядку в нашій країні є встановлення юридичної відповідальності, в даному випадку – адміністративної. Розглядаючи питання про види адміністративних правопорушень в сфері телекомунікацій можна зазначити, що тут відповідальність виступає не тільки як засіб покарання особи, яка вчинила те чи інше правопорушення, передбачене Кодексом України про адміністративні правопорушення (надалі – КУпАП), а є запобіжником вчинення правопорушень у цій сфері в майбутньому. Зараз цей нормативний акт містить близько тридцяти п'яти складів адміністративних проступків в сфері телекомунікацій, на що ми й звернемо увагу.

Загальні питання адміністративної відповідальності, адміністративного правопорушення, визначення видів адміністративних правопорушень в тій чи іншій сфері, регулювання телекомунікаційного розвитку висвітлювались у роботах багатьох вчених-адміністративістів, таких як В. Колпакова, М. Ковалів, І. Бачило, Ю. Битяка, І. Арістової, Л. Коваля, О. Остапенко. Але дослідженню адміністративних проступків саме в сфері телекомунікацій взагалі не приділялось достатньої уваги. Тому метою даної статті є порівняння та поглиблений аналіз ст.ст. 144–148-5 КУпАП для визначення об'єкта даних правопорушень, який служить критерієм розмежування одних правопорушень від інших і за допомогою якого відбудеться віднесення даних правопорушень до окремої глави в КУпАП під назвою «Адміністративна відповідальність в сфері телекомунікацій».

У зв'язку із значним розмаїттям і значною поширеністю адміністративних проступків єдиного критерію для їх класифікації не існує. У чинному законодавстві про адміністративну відповідальність критерієм класифікації адміністративних проступків виступає родовий об'єкт посягання, тобто зміст суспільних відносин (наприклад, громадський порядок, власність, порядок управління), що охороняються, та галузева спрямованість проступку – конкретні галузі державного управління та суспільної діяльності

(наприклад, промисловість, сільське господарство, транспорт, зв'язок, торгівля і т. ін.).

Зупинимося детальніше на адміністративних правопорушеннях в сфері телекомунікацій. До них віднесені проступки, що містяться в чинному КУпАП у Особливій частині, а саме: обладнання та експлуатація установок проводового мовлення без належної реєстрації або дозволу (ст. 144); порушення умов і правил, що регламентують діяльність у сфері телекомунікацій, поштового зв'язку та користування радіочастотним ресурсом України, передбачену ліцензіями, дозволами (ст. 145); порушення правил виготовлення, придбання, реалізації, встановлення, будівництва та експлуатації радіоелектронних засобів і використання радіочастот (ст. 146); порушення правил охорони ліній і споруд зв'язку (ст. 147); пошкодження таксофонів (ст. 148); порушення правил надання та отримання телекомунікаційних послуг (ст. 148-1); порушення порядку та умов надання послуг зв'язку в мережах загального користування (ст. 148-2); використання засобів зв'язку з метою, що суперечить інтересам держави, з метою порушення громадського порядку та посягання на честь і гідність громадян (ст. 148-3); використання технічних засобів та обладнання, що застосовувалися в мережах зв'язку загального користування, без документа про підтвердження відповідності (ст. 148-4); порушення правил про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж загального користування (ст. 148-5).

Відмінною рисою даних адміністративних проступків є заподіяння шкоди правам громадян на інформацію, що підпадають під охорону адміністративно-правових норм. Родовим об'єктом є суспільні відносини, що існують в сфері зв'язку, а також нормальна та безперебійна її робота. Юридичний аналіз даних правопорушень має важливе як теоретичне, так і практичне значення, оскільки правильна характеристика окремих видів правопорушень, що вчинюються у сфері телекомунікацій, є умовою правильності їх кваліфікації та застосування до особи конкретного адміністративного стягнення за конкретне правопорушення. Зазначимо, зв'язок є однією з пріоритетних і найважливіших галузей в Україні, що покликаний задовольняти потреби споживачів, органів державної влади, місцевого самоврядування, оборони та безпеки держави у засобах і послугах поштового та електричного зв'язку, і тому важливого значення набуває розгляд та аналіз правопорушень, які вчиняються у цій сфері. «Зв'язок – це складова господарської і соціальної інфраструктури країни. Вона функціонує як системний виробничо-господарський комплекс, призначений для задоволення потреб населення, органів державної влади щодо господарюючих суб'єктів та інших юридичних осіб у послугах електричного (мережі і засоби, що забезпечують телефонний, телегра-

фічний, факсимільний зв'язок, передачу даних, включаючи і обмін між ЕОМ, а також телевізійне, звукове, радіо- і проводове мовлення) та поштового зв'язку (єдина технологічна мережа підприємств зв'язку і транспортних засобів, що забезпечують приймання, перевезення та доставку поштових відправлень, а також організовують на договірній основі експедиторську службу, доставку та розповсюдження періодичної преси)» [1, с. 161].

Зазначимо, що склад адміністративного правопорушення в сфері телекомунікацій містить в собі чотири важливі елементи, які є його «внутрішньою» структурою. Це суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона та об'єктивна. Відсутність хоча б одного елемента свідчить про відсутність в діях особи самого проступку.

Суб'єктами адміністративних правопорушень в сфері телекомунікацій можуть виступати тільки посадові особи (оператори, провайдери) та окремі громадяни, які досягли 16-річного віку. Згідно з Законом України «Про державну службу в Україні» [2] посадовими особами вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій.

Оператор телекомунікацій відповідно до Закону України «Про телекомунікації» [3] – суб'єкт господарювання, який має право на здійснення діяльності у сфері телекомунікацій із правом на технічне обслуговування та експлуатацію телекомунікаційних мереж. При цьому провайдер телекомунікацій – суб'єкт господарювання, який має право на здійснення діяльності у сфері телекомунікацій, але вже без права на технічне обслуговування та експлуатацію телекомунікаційних мереж і надання в користування каналів електрозв'язку. Дані суб'єкти несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства.

Варто зазначити, що оператори та провайдери телекомунікацій не несуть майнової відповідальності перед споживачами телекомунікаційних послуг за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань з надання телекомунікаційних послуг унаслідок дії непереборної сили. Нею може бути землетрус, повінь, ураган; викрадення чи пошкодження зловмисниками лінійних та станційних споруд, що використовуються оператором телекомунікацій, або з вини споживача у випадках, передбачених цим Законом.

Важливим моментом при аналізі суб'єктів адміністративних в сфері телекомунікацій є визначення осудності особи, так як це обов'язковий атрибут притягнення до адміністративної відповідальності, на що ми і звернемо увагу трохи пізніше. Отже, суб'єкт адміністративних правопорушень в сфері телекомунікацій є

фізична осудна особа, яка на момент вчинення правопорушення досягла віку, з якого настає адміністративна відповідальність.

Звернемо увагу на наступний важливий елемент складу адміністративного правопорушення, а саме на об'єкт. У теорії адміністративного права ним виступають суспільні відносини, що охороняються законом. Об'єктом правопорушень в сфері телекомунікацій виступають суспільні відносини, що виникають в сфері зв'язку та нормальна безперебійна її робота.

Щодо суб'єктивної сторони, то можна відзначити, що суб'єктивна сторона даних правопорушень характеризуються як прямим умислом, так і необережністю. Адміністративне правопорушення визнається здійсненим навмисно, якщо особа, яка його вчинила, розуміла протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх чи свідомо допускала настання таких наслідків [4]. Тобто особа, яка вчинювала проступки, свідомо оцінювала обстановку та добре розуміла неправомірний характер свого діяння. Умисне вчинення адміністративного проступку, на відміну від необережності, свідчить про більш небезпечну психічну поведінку правопорушника і тому це діяння повинно тягнути за собою, на наш погляд, більш суворіше адміністративне стягнення. Характер вчинення проступку може свідчити про умисну чи необережну форму вини. Наявність останньої в конкретному правопорушенні означає меншу ступінь її суспільної небезпеки. Для вирішення питання про визначення виду юридичної відповідальності, а отже, і для визначення стягнення за вчинення правопорушення дуже важливе місце посідає встановлення, як саме діяв правопорушник: умисно чи з необережності. Характеризуючи адміністративні правопорушення в сфері телекомунікацій, відзначимо, що загалом дані проступки учинялись з прямим умислом. Лише в ст.ст. 147, 148, 148-2 КУпАП можливе вчинення адміністративного правопорушення як з умислом, так і з необережності.

Об'єктивна сторона – зовнішня сторона адміністративного правопорушення і вона включає в себе дію або бездіяльність, суспільно-шкідливі наслідки та причинний зв'язок між дією та наслідками. Наприклад, ст. 147 КУпАП – порушення правил охорони ліній та споруд зв'язку несе за собою накладення штрафу в розмірі від десяти до двадцяти неоподаткованих мінімумів громадян на громадян та в розмірі від тридцяти до сорока – на посадових осіб. Отже, об'єктивна сторона даного правопорушення виражається в дії, а саме в порушенні правил охорони ліній зв'язку і споруд зв'язку; в пошкодженні кабельних, радіорелейних, повітряних ліній зв'язку, проводового мовлення або споруд чи обладнання, що входять в їх склад як посадовими особами, так і громадянами України. Важливим моментом в даному випадку виступає те, що

адміністративна відповідальність настає саме за точно вказані дії, що містяться в статті. Якщо дані пошкодження визвали тимчасове припинення зв'язку, в хід вступає вже кримінальна відповідальність (ст. 360 Кримінального кодексу України).

Для ч. 1 ст. 148-1 КУпАП – порушення Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг – дуже важливим є наслідок вчинення правопорушення, що виражається у зниженні якості функціонування телекомунікаційних мереж та причинний зв'язок між діянням та негативним наслідком. Для другої частини – ті самі дії, здійснені повторно впродовж року після накладення адміністративного стягнення за порушення – це не є характерним та обов'язковим.

Відносини в даній сфері регулюються такими нормативними актами, як Закон України «Про телекомунікації», «Правила надання та отримання телекомунікаційних послуг» та ін. Справи з даних питань розглядає Національна комісія з питань регулювання зв'язку та Адміністрація зв'язку і радіочастот України. Накладати адміністративні стягнення мають право також і керівники Державної інспекції зв'язку та Українського державного центру радіочастот і уповноважені на те посадові особи. При застосуванні штрафних санкцій начальник Державної інспекції електрозв'язку Адміністрації зв'язку України і начальники регіональних державних інспекцій електрозв'язку мають рівні права.

Отже, проаналізувавши склади адміністративних правопорушень в сфері телекомунікацій ст.ст. від 144 до 148-5 КУпАП, можна зазначити, що дані проступки вчиняються шляхом дії, тобто особа свідомо розуміє протиправний характер своїх діянь, керує та передбачає настання шкідливих наслідків. Останнє насамперед стосувалося ст. 148-1 (порушення Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг), де в частині першій даної статті обов'язковим вважається настання шкідливих наслідків у вигляді зниження якості функціонування телекомунікаційних мереж. Статті, що коментувалися, характеризувалися вчиненням правопорушень з боку як громадян, так і з боку посадових осіб. Причиною вчинення проступків посадовими особами можна назвати їх протиправну поведінку у вигляді недбалості чи самовпевненості. З суб'єктивної сторони адміністративні правопорушення в сфері телекомунікацій вчиняються як з умислом, так і з необережності. Відмінною рисою даних проступків від інших протиправних діянь Особливої частини КУпАП є саме об'єкт даних правопорушень. Ними виступають суспільні відносини, що склалися в сфері зв'язку та нормальна безперебійна її робота.

Викладене дозволяє зробити висновок про необхідність внесення змін до КУпАП, зокрема виділення в окрему главу КУпАП адміністративні правопорушення в сфері телекомунікацій під на-

звою «Адміністративні правопорушення в сфері телекомунікацій», що створить наукову основу для кодифікації законодавства про адміністративну відповідальність та підвищить ефективність правозастосувальної практики.

Список літератури: 1. Адміністративне право України: Навч. посібник / За заг. ред. Т. О. Коломієць, Г. Ю. Гулевської. – К.: Істина, 2007. – 216 с. 2. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 № 3723- XII // ВВР України від 28.12.1993. – 1993 р. – № 52. – Ст. 490. 3. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 № 1280- IV // ВВР України від 19.03.2004. – 2004 р. – № 12. – Ст. 155. 4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Офіц. Видання. – К.: Ін Юре, 2004. – 304 с. 5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Атака, 2003. – 1056 с. 6. Правила надання та отримання телекомунікаційних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.2005. – 2005. – № 720.

Надійшла до редколегії 26.08.08

Т. І. Сухоребра

ПОЛЮВАННЯ: ВИТОКИ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЙОГО ЗМІСТ

Проблема правового визначення поняття полювання і, отже, сфери суспільних відносин, які охоплюють цей вид діяльності, має важливе теоретичне та практичне значення. Важливість наукового визначення витоків та аналізу поняття полювання знаходиться поза будь-яким сумнівом. Тільки послідовне дослідження даного поняття дасть можливість правильного розуміння його значення для правового регулювання використання тваринного світу.

Метою даної статті є наукове дослідження витоків поняття полювання та визначення його змісту із урахуванням сучасного українського законодавства у сфері використання тваринного світу.

Дослідженням даного питання свого часу займалися вчені-юристи в галузі екологічного, адміністративного та кримінального права, зокрема: С. Б. Гавриш, В. Г. Гончаренко, І. П. Лановенко, В. К. Матвійчик, Н. І. Тітова, Т. В. Тихий, Ю. С. Шемшученко, С. С. Яценко та інші. Але комплексному дослідженню саме витоків поняття «полювання» не приділялося належної уваги.

Нормативне визначення зазначеного поняття має історико-правові витoki і за суттю співпадає із загальним визначенням, що було сформульоване у російському законодавстві щодо категорії «охота» [10, с. 60].

У подальшому, з метою уніфікованого підходу до термінів, автор буде використовувати термін «полювання».

Уперше нормативне визначення було сформульовано у ст. 3 «Правил производства охоты, ее сроков и способов», виданих Наркомземом Росії у 1922 р., які визначили, що полюванням визнається добування диких звірів і птахів, незабороненими чинними

правилами способами та знаряддями у законні строки і взагалі із дотриманням усіх законних приписів [2, с. 18].

Подальша регламентація зазначених відносин була передбачена у «Положенні об охотничьем хозяйстве РСФСР», яке було затверджене Постановою ВЦБК та Радою Народних Комісарів від 10 лютого 1930 р. Стаття 13 цього Положення встановлювала, що «добування диких звірів та птахів, які знаходяться в стані природної волі визнається полюванням» [3, с. 19].

Спільним для названих вище нормативно-правових актів є те, що вони визначають полювання як добування диких звірів і птиці, але у названому положенні ще в загальному вигляді сформульовано місце знаходження об'єктів тваринного світу у сфері природного середовища, тобто визначено частину навколишнього середовища, де дикі тварини можуть вільно існувати за природними законами.

«Положение об охотничьем хозяйстве РСФСР» тривалий час залишалось правовою основою щодо регулювання мисливської справи і діяльності у всіх союзних республіках, у тому числі і в УРСР до прийняття власних положень, і вплинуло на формування змісту поняття «полювання» у спеціальних нормативно-правових актах УРСР.

Нормативні документи Української РСР, зокрема, «Правила полювання на території Української РСР» від 13 липня 1959 р. та «Положення про полювання та мисливське господарство Української РСР» від 8 серпня 1969 року визначили полювання як добування диких звірів і птахів, що знаходяться в стані природної свободи [4; 5]. По суті, назване визначення відтворило поняття полювання, яке було сформульоване у «Положенні об охотничьем хозяйстве РСФСР».

Подібне визначення полювання також міститься у законодавстві Республіки Польща – «Мисливське право», у якому наведене вище визначення доповнюється засобами добування диких тварин (зокрема, мисливською зброєю та ловчими птахами) (ст. 4) [6, с. 23–24].

Наступним кроком в удосконаленні законодавства у сфері охорони та використання тваринного світу стало «Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання» від 20 липня 1996 р. (далі – Положення), в якому полювання визначене як сукупність дій людини, спрямованих на пошук, вистежування, переслідування з метою добування і саме добування диких звірів і птахів, що перебувають у стані природної волі у межах мисливських угідь» [7]. Дане визначення розширило зміст полювання за рахунок певної сукупності дій людини (пошук, вистежування, переслідування), а також визначена те-

риторія перебування диких тварин і птахів, яка обмежується мисливськими угіддями.

Чинне українське законодавство, зокрема ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» від 22 лютого 2000 р. (далі – Закон) трактує полювання як дії людини, що спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) мисливських тварин, що перебувають в стані природної волі, або утримуються напіввільних умовах [8]. Але у цьому визначенні законодавець в узагальненому виді дикі тварини і птахи назвав мисливськими тваринами. Таким чином, цим він дав зрозуміти, що не всі дикі тварини можуть бути об'єктом полювання. Новелою даної дефініції є і те, що вказані додаткові умови перебування мисливських тварин, зокрема, напіввільні умови, під якими необхідно розуміти утримання набутих в установленому порядку мисливських тварин у штучно створених умовах, в яких вони живляться переважно природними кормами, але не мають можливості вільно переміщуватись за межі штучно ізольованої ділянки мисливського угіддя.

Недоліком такого визначення, на думку автора, слід вважати те, що не є ґрунтовним виключення із нього території перебування мисливських тварин, тобто мисливські угіддя, які були названі у вищезгаданому Положенні. Дану прогалину було усунено ст. 21 Закону України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р., в якій наведене визначення мисливства [9].

При аналізі відповідних положень законодавчих актів, які регулювали та регулюють відносини в галузі мисливського господарства та полювання ми стикаємось з юридичною проблемою, яка стосується такого терміну як «мисливство». Безперечно, наявність у законодавстві двох суперечливих термінів аж ніяк не сприяє вичерпному розумінню усіх питань у зазначеній сфері суспільних відносин. Найкращий шлях вирішення даної проблеми, який є найбільш оптимальним, на думку автора, це виключення із змісту нормативних актів одного із названих термінів.

Вирішити цю правову колізію намагався у своєму дисертаційному дослідженні П. В. Тихий, використовуючи при цьому граматичний спосіб, тобто він пропонував у юридичному аспекті вживати термін «мисливство» як іменник, а «полювання» як його дієсловникову форму та розглядати їх як синоніми [10, с. 85]. У такому варіанті вирішення вказаної проблеми, на думку автора, є певна суперечливість, оскільки П. В. Тихий схиляється до думки, що юридичне розуміння терміну «мисливство» необхідно шукати в діях, зокрема у дієслові «полювання». Підхід зрозумілий, але він не дає відповіді на загальну термінологічну побудову положень Закону. Автор вважає, що в цьому випадку необхідно застосувати сис-

темно-структурний аналіз, який надасть можливість пояснити логіку законодавця і знайти юридичний вихід із термінологічної колізії.

У визначенні «мисливство» мова йде, по-перше, про вид спеціального використання тваринного світу; по-друге, на шлях такого спеціального використання – добування. Не розкриваючи змісту цього поняття, доцільно зрозуміти логіку законодавця, тому, у зв'язку з цим у наступному переліку термінів ст. 1 Закону вказується такий шлях добування мисливських тварин як полювання, тобто визначається перелік дій та способів, за допомогою яких можна здійснити добування (відстріл, відлов), вистежування, переслідування тощо.

Законодавчу позицію визначення «полювання» викладено у п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» [11].

У ч. 3 і 4 ст. 12 Закону зазначається, що до полювання прирівнюються перебування осіб у межах мисливських угідь, у тому числі на польових і лісових дорогах (крім доріг загального користування), з будь-якою стрілецькою зброєю або з капканами та іншими знаряддями добування звірів і птахів, або з собаками мисливських порід чи ловчими звірами і птахами, або з продукцією полювання, а також перебування осіб на дорогах загального користування з продукцією полювання або з будь-якою зібраною розхоложеною стрілецькою зброєю [8].

Викладене вище дає підстави автору говорити про доцільність визначення полювання як вузькому, так і в широкому розумінні. Для першого характерні певні дії особи, а для другого – відповідний стан.

Таким чином, полювання у вузькому розумінні передбачає полювання на диких тварин як сукупності дій, а саме:

а) висліджування (пошук, вистежування) птахів та звірів, тобто запуск собак по сліду чи в пошук, відшукування слідів, продуктів життєдіяльності, інших ознак перебування птахів і звірів у межах мисливських угідь для добування;

б) переслідування птахів і звірів, яке здійснюється шляхом участі «в нагінці» та очікування виходу звірів або птахів «на номерах» або у засаді;

в) відстріл або відлов птахів та звірів – здійснення прицільних пострілів, встановлення пасток, на цькування собак або ловчих птахів на звірів або птахів.

Щодо змісту полювання у широкому розумінні, слід вищезазначене визначення доповнити наступною частиною, виходячи із певного стану особи, тобто перебуванням осіб у межах мисливських угідь:

а) з будь-якою стрілецькою зброєю або з капканами; іншими знаряддями добування звірів і птахів; собаками мисливських порід чи ловчими звірами та птахами; з продукцією полювання;

б) на дорогах загального користування з продукцією або з будь-якою зібраною розчохленою стрілецькою зброєю.

Отже, виходячи із трактування полювання у вузькому та широкому розумінні, виникає потреба виключення із ст. 12 «Право на полювання» Закону ч. 3 і 4, у зв'язку з тим, що зазначена стаття охоплює різні за своїм змістом норми. На думку автора, норми, що зазначені у ч. 3 і 4 ст. 12 Закону доцільно вмістити у загальні положення, у яких представлено законодавче визначення полювання.

Список літератури: 1. Ганич Д.И., Олейник И.С. Русско-украинский словарь. – К.: Радянська школа, 1976. – 1012 с. 2. Правила производства охоты, ее сроки и способы // Охота и охотничье хозяйство. – 2000. – № 10. 3. Положение об охотничьем хозяйстве РСФСР від 10 лютого 1930 року // Охота и охотничье хозяйство. – 2000. – № 10. 4. Правила полювання на території Української РСР від 13 липня 1959 року // Збірник Постанов УРСР. – 1960. – № 7. – Ст. 91. 5. Положення про полювання та мисливське господарство Української РСР від 8 серпня 1969 року // Збірник Постанов УРСР. – 1969. – № 8. – Ст. 106. 6. Мисливське право // Мисливець і рибалка. – 2001. – № 2–3. 7. Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання від 20 липня 1996 року // Екологія і закон: Екологічне законодавство України. – Кн. 2. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 576 с. 8. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22 лютого 2000 року // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10. – Ст. 460. 9. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97. 10. Тихий П. В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни: Дис. канд. юрид. наук. – Х., 2000. – 165 с. 11. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 року // Збірник: Законодавство України про довкілля. Т. 1. –Х.: Одісей, 2006. – 672 с.

Надійшла до редколегії 01.08.08

ПРАВОВА ПРИРОДА ЗАХИСТУ ДАВНІСНОГО ВОЛОДІННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Процес реформування у будь-якій сфері людської діяльності потребує додаткового опрацювання відповідного теоретичного та емпіричного матеріалу. Саме такої діяльності потребує й здійснення вітчизняної правової реформи, зокрема, й у сфері цивільного законодавства. При цьому виявляються нові поняття та категорії, які мають обмежене або досить суперечливе наукове обґрунтування. До них належить і поняття набувальної давності – здобуток світової цивільно-правової науки. Предметом даної статті є одне з суперечливих питань у даній галузі наукового пізнання – захист давнісного володіння.

Питання захисту давнісного володільця в період від набуття володіння до набуття права власності залишилось неврегульованим у новому цивільному законодавстві. Ні ст. 344 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), що визначає набувальну давність серед інших цивільно-правових інститутів, ні глава 31 ЦК «Право володіння чужим майном» адекватно не з'ясовують сутності захисту прав давнісного володільця.

Враховуючи викладене, метою статті можна вважати дослідження захисту давнісного володіння в комплексному опрацюванні передумов його виникнення.

Питанню захисту давнісного володіння прямо або опосередковано в різні часи присвятили свої праці такі науковці, як Г. Дернбург, Р. Ієринг, І. Енгельман, І. Покровський, О. Погрібний, Б. Черепакін, О. Яворська, В. Вороной, Ю. Толстой, В. Цікало, С. Чашкова та інші. Водночас опрацювання даного питання в поєднанні з аналізом відповідних наукових суджень та положень сучасного цивільного законодавства не здійснювалося.

Стаття 396 ЦК серед загальних положень про речове право на чуже майно особі, яка має таке право, подає ті ж засоби захисту, як і власнику згідно з главою 29 ЦК. При цьому надається захист не тільки від посягання третіх осіб, але й від власника, бо той повинен терпіти обмеження свого права власності, визначені речовим правом.

З огляду на положення ст. 398 ЦК та з урахуванням твердження ст. 396 ЦК законодавець надав захист саме законному володінню. Незаконне або безтитульне володіння залишилося взагалі без захисту, хоча ст. 400 ЦК України надає можливість добросовісному володільцю пред'явити позов про витребування майна до недобросовісного володільця.

Те ж саме стосується і давнісного володіння, хоча законопроект ЦК України 1996 року містив норму щодо захисту давнісного володільця від посягання третіх осіб подібно до ЦК Російської Федерації. Ця норма, по суті, відтворювала римський засіб захисту давнісного володільця – публіціанський позов, суть якого ґрунтується на правовій фікції надання такому володільцю правового статусу власника.

Таким чином, для з'ясування сутності правового захисту давнісного володільця необхідно визначити правову природу такого захисту.

Аналіз положень ст. 344 ЦК дає нам можливість говорити про давнісне володіння саме як специфічний вид володіння, який за своєю правовою природою більше уподібнюється до фактичного володіння, що характеризується певними кваліфікуючими ознаками. Тому питання захисту такого стану може розглядатися тільки як комплекс усіх вихідних параметрів, які використовуються при характеристиці захисту будь-яких прав та інтересів у цивільно-правовій науці.

У цивілістиці тривалий час точиться жвава дискусія щодо обґрунтування необхідності надання правового захисту фактичному володінню й кваліфікованому давнісному володінню зокрема.

Можна виділити три основні напрямки поглядів на мету встановлення правового захисту фактичного володіння: для захисту здійснення індивідуальної волі проти будь-чийого самоуправства (Ф. К. Савіньї, Г. Ф. Пухта, Г. Дернбург); для захисту права власності, титульного володіння або їх набуття (Р. Ієринг, Г. Ф. Шершеневич, С. А. Муромцев, Ю. К. Толстой); для забезпечення охорони суспільного правопорядку (Д. В. Дождев). На додаток необхідно вказати обґрунтування захисту фактичного володіння, надане О. А. Підопригорою, за допомогою відомого ще за римських часів правила: володілець через те, що він є володільцем, має більше повноважень, ніж той, хто не володіє [1, с. 31].

Досить вдало об'єднав усі зазначені судження А. В. Коновалов у своєму монографічному дослідженні. При цьому він визначив підстави встановлення захисту фактичного володіння: відповідно природно-правову, публічно-правову та приватно-правову, які тільки в комплексному застосуванні дають найбільш повну його характеристику [2, с. 110–111]. З останнім необхідно погодитися, зважаючи на етичний принцип поваги до особистості, запропонований І. О. Покровським [3, с. 222–233].

Характеризувати захист давнісного володіння неможливо без з'ясування сутності самого володіння за сучасним цивільним законодавством та з урахуванням положень цивільно-правової науки. Відповідь на питання, чи є таке володіння – фактом чи правом, не знайде до цього часу. З огляду на правову природу набу-

вальної давності та наслідки її застосування давнісне володіння все ж таки можна характеризувати як фактичне володіння. Хоча існують окремі передумови говорити про таке володіння як право, оскільки в нормах прописані деякі повноваження володільця.

Аналіз статей чинного ЦК не дає нам можливості однозначно говорити про визначення законодавцем поняття володіння як факту чи як права. Деякі дослідники звертають увагу на визначення тільки титульного володіння у гл. 31 ЦК (М. Мельник [4], О. Михайленко [5]). На наш погляд, дана глава зосередила норми, які поєднали характеристики і фактичного, і титульного володіння, на що звернули увагу О. А. Підпригора [6], Є. О. Харитонов [7, с. 336–338], Я. М. Шевченко [8, с. 358–364]). З огляду на це досить інтригуючим є судження одного з розробників Цивільного кодексу 2003 р. професора О. А. Підпригори щодо надання умовної назви «Право володіння чужим майном» для інституту володіння за новим вітчизняним законодавством [9, с. 276–284], законодавчо закріплюючи фактичне володіння у визначенні права володіння. Таке конструктивне припущення є, мабуть, не досить вдалим, хоча, безумовно, й має певний сенс, адже в деяких випадках, говорячи про володіння (наприклад, давнісне), можна припускати наявність, так би мовити, абстрактних правовідносин володіння. Про наявність останніх можна говорити тоді, коли розпочинається процес правового регулювання випадків фактичного володіння.

За визначенням М. Б. Калмирзаєва, право володіння – це самостійне абстрактне суб'єктивне речове право, яке оформлює та закріплює поряд із правом власності належність певних матеріальних благ суб'єктам цивільних правовідносин, має допоміжний характер і у зв'язку з цим нерозривно пов'язане з інститутом набувальної давності. При цьому в економічному сенсі термін «володіння» використовується для позначення економічних відносин присвоєння, а в юридичному – для позначення визначених відносин, урегульованих нормами права [10, с. 14–18].

Таким чином, все ж таки не можна визнавати давнісне володіння (як вид фактичного володіння) цивільним правом, що має належне юридичне наповнення. Однак за аналізом положень гл. 3 ЦК і суджень окремих цивілістів досить логічним та обґрунтованим видається підхід до давнісного володіння саме як до засобу реалізації інтересу, якому надається захист на загальних засадах із захистом цивільного права.

З'ясуємо сутність категорії інтересу в цивільному праві. Стаття 15 Цивільного кодексу поряд із правом на захист цивільних прав надає право на захист інтересу, що не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Незважаючи на те, що положення цивільного законодавства безпосередньо не містять дефініції по-

няття інтересу, ця категорія є досить дослідженою. Так, у цивільно-правовій науці інтересом називають потребу, що набула форми свідомого спонукання і прояву в житті бажань, намірів, прагнень і знайшла відображення в тих відносинах, у які вступають особи у процесі своєї діяльності [11, с. 233–244]; передумову виникнення цивільного права [3, с. 132–143]; об'єктивну причину діяльності суб'єкта, спрямовану на задоволення певних потреб у тій чи іншій сфері його діяльності [12]; незаборонені прагнення суб'єктів стосовно досягнення певних благ [13, с. 380]; процес усвідомлення матеріальних і духовних потреб суб'єкта, який передбачає свідомий пошук цілей та зумовлює діяльність щодо їх досягнення [14, с. 392]. Таким чином, під інтересом необхідно розуміти не заборонені законом і такі, що не суперечать загальним засадам правового регулювання, прагнення особи стосовно ефективної реалізації своїх повноважень, які не визначені цивільним законодавством як суб'єктивні права.

З огляду на викладені положення доречно навести офіційне тлумачення поняття охоронюваного законом інтересу, здійснене Конституційним Судом України на запит групи народних депутатів щодо сутності даного поняття з урахуванням положень ст. 4 ЦПК. Поняття «охоронюваний законом інтерес», що вживається в ч. 1 ст. 4 ЦПК України та інших законах України у логічно-смысловому зв'язку з поняттям «права», треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам. Відмінність такого блага від блага, яке охоплюється змістом суб'єктивного права, полягає в тому, що користування благом, на яке особа має право, визначається можливістю в рамках закону, а до якого має законний інтерес – без вимагання певних дій від інших осіб або чітко встановлених меж поведінки [15].

Всі ці визначення інтересу заслуговують на увагу й дають нам привід зробити такий висновок: давніше володіння можна розглядати як засіб реалізації суб'єктами своїх інтересів, незалежно від того, що вкладено в сутність даного поняття: прагнення до привласнення майна, виникнення права власності чи інша ознака. З урахуванням характеристики давнішого володіння особливо актуальним є судження В. Єрмоленко, згідно з яким право впливає на інтерес тільки опосередковано через установлення певних обмежень поведінки людей у процесі діяльності для оволодіння

об'єктом задоволення інтересу, а також через обмеження кола об'єктів, доступних суб'єктам цієї діяльності [14, с. 392–393].

Отже, незалежно від того, чи підходить до давнісного володіння з точки зору певного абстрактного суб'єктивного права, чи розглядати його як засіб реалізації інтересу, необхідний цивільно-правовий захист з урахуванням напрацьованих цивілістикою підходів, оскільки для давнісного володільця прийнятні всі цивільно-правові форми та способи захисту в разі порушення його стану, що може бути предметом розгляду окремої статті.

Викладеним автор не підводить підсумку у з'ясуванні природи захисту давнісного володіння, а навпаки надає можливість продовжити подібні дослідження у даній сфері враховуючи багатогранність наукового пізнання.

Список літератури: Підпригора О. Захист володіння за римським приватним правом // Право України. – 1999. – №7. – С. 28–35. 2. Коновалов А. В. Владение и владельческая защита в гражданском праве. – Спб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 405 с. 3. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 2003. – 351 с. 4. Мельник М. Володіння за новим Цивільним кодексом України // Право України. – 2004. – №1. – С. 91–94. 5. Михайленко О. Інститут володіння: постановка проблем // Право України. – 2002. – №9. – С. 124–128. 6. Підпригора О. Речові права на чуже майно за новим Цивільним кодексом України // Вісник академії правових наук. – 2003. – №4. – С. 149–156. 7. Цивільне право України: Підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. – К.: Істина, 2003. – 776 с. 8. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У 2-х томах. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т.1. Загальна частина. – К.: Інюре, 2003. – 520 с. 9. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту ЦК України. – К.: Істина, 2004. – 928 с. 10. Калмырзаев М. Б. Приобретательная давность: Автореф. дисс... на соиск. ученой степени канд. юрид. наук. – М., 2005. – 23 с. 11. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. – М.: Статут, 2001. – 411 с. 12. Бірюков І. Інтерес і суб'єктивне цивільне право // Право України. – 2004. – № 8. – С. 18–21. 13. Канзафарова І. Відповідальність за порушення законних інтересів як самостійних об'єктів правової охорони // Держава і право. – Вип. 28. – С. 378–381. 14. Єрмоленко В. Інтерес у приватному праві // Держава і право. – Вип. 28. – С. 388–394. 15. Рішення Конституційного Суду України від 1.12.04 №18-рп/2004 «У справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес)» // Офіційний вісник України. – 2004. – №50. – Ст. 3288.

Надійшла до редколегії 04.08.08

Є. О. Мічурін

ДЕТЕРМІНІЗМ ОБМЕЖЕНЬ МАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Україна поступово стає на шлях побудови правової держави, де утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним її обов'язком. За таких умов виникає необхідність в обережному та виваженому підході держави до примусових дій щодо фізичних осіб, які мають спиратися на право й закон. Такий підхід є характерним тільки для юридичного регулювання відносин у правовій державі.

За тоталітарних режимів право й закон є засобами примусу, що підкорюють особу й суспільство волі правлячої верхівки. Як зазначає В. І. Гойман, механізми регулювання відносин у неправовій державі можуть замінюватись репресивною могутністю держави. Де діє насилля, там право поступається місцем свавілля, нехай навіть і юридично оформленому. Таким було «кулачне» право Росії, «криваве» законодавство Західної Європи часів феодалізму. У сучасному суспільстві ідея верховенства права стає в один ряд із найважливішими загальнолюдськими цінностями [1, с. 9]. Отже, обмеження майнових прав фізичних осіб як елемент правового регулювання потребують виваженого підходу та повинні застосовуватись у виняткових випадках. Слід відзначити, що у правовій державі право й закон обмежують не лише особу, але й державу від свавільного втручання в особисті немайнові та майнові відносини. Тому висвітлення обґрунтованих підходів до обмежень майнових прав фізичних осіб є важливим питанням теорії цивілістики, висвітлення якого є необхідним для вдосконалення правової системи.

Стосовно аналізу досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, слід назвати роботу теоретика права О. В. Малька, в якій досліджувалися стимули та обмеження у праві, і зокрема, зверталась увага на зумовленість обмежень у правовій державі [2]; Т. А. Мечетіної, де розглядалися обмеження права власності (проблеми публічних та приватних інтересів) [3] та підходи щодо таких обмежень у правовій державі; В. С. Пономарьова, який звернув увагу на необхідність обґрунтованості обмежень права власності фізичних осіб на житлове приміщення [4]. Дослідження цих учених зробили вагомий внесок у науку й дозволили дійти до загального розуміння щодо виважених підходів при встановленні обмежень.

Утім, важливий блок питань щодо детермінізму обмежень майнових прав фізичних осіб у правовій державі досі залишається нерозглянутими. Попередні дослідження проводилися здебільшого на базі російського законодавства, причому деякі з них мають загальноправовий характер, а інші стосуються лише обмежень права власності. Комплексне дослідження цього питання надасть можливість надати аргументовану відповідь на запитання, чи потрібно взагалі обмежувати майнові права фізичних осіб у правовій державі.

Мета цієї статті – виявити детермінізм обмежень майнових прав фізичних осіб у правовій державі. Завданнями, що дозволять розв'язати цю проблему є аналіз існуючих підходів до обмежень майнових прав фізичних осіб у правовій державі й особливостей їх правового регулювання та обґрунтування існування таких обмежень.